

АЗƏРБАЈЧАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТƏЬСИЛ НАЗИРЛИЈИ
М. Ə. РƏСУЛЗАДƏ адына БАКЫ ДӨВЛƏТ
УНИВЕРСИТЕТИ

ГАФГАЗ ИНКИШАФ БАНКЫ

“ГАФГАЗ: ТАРИХ, МУАСИРЛИК ВƏ КЕОСИЈАСИ
ПЕРСПЕКТИВЛƏР”

бејнəлхалг елми конфрансын тезислəri

БАКЫ - 1998

“ЕЛМ”

ТƏХСИЛИН СЕЧМƏ ПРИНСИПЛƏРИ

(Нəзəри вə практик мўддəалар)

Советлэр Бирлији дағылдыгдан сонра һəјатын бир чох саһəлэриндə олдуғу кими, тəһсилдə дə јени дəјишикликлэрə еһтијач дујулмаға башлады. Тəһсилдə башланмыш керилəмəнин вə гејри-мўејјэнлијин сəбəблэриндən бири кечмиш ССРИ вə Сосиалист Шəрги Авропа өлкəлэриндə јаранмыш ијтисади вəзијјетə јанашы, бу əразилəрдə вə тəһсил консепсијасынын јохлуғу вə ја чох зəиф олмасы иди. Белə бир дəврдə өлкəдə кəнч мўтəхəссислэрин һазырлығынын һансы сəвијједə кетмəsi, о чўмлədən, тəһсилдə сечмə просеси һəмишə өн планда дајанмалыдыр.

Али тəһсил кəнчлэрин əмək фəалијјəтинə башламасынын һазырлыг һиссəsi кими хејли вахт апарыр. Кəнч мўтəхəссис ахтарышында олан тəһшилатлар һəмишə əмин олмаг истəјирлэр ки, али мəkтəблəрдə тəлəбəлэр (кəлəчək мə`зунлар) чидди сечмə просесилə үзлəширлэр. Үмумијјетлə, али мəkтəблэрин өлкəдə мөвчуд ири тəһшилат вə ширкəтлэрлə əлагəли иши һəмишə тəһсилə јалныз мўсбət тə`сир кəстəрир. Буна кərə дə ишə кəтүрэн ширкəт вə тəһшилатларын али мəkтəб мə`зунларындан вə үмумијјетлə, али мəkтəбдən "тəлəб вə истəклəri" тəһсилин гурулушунун низамланмасында əсас амиллəрдən бири олмалыдыр. Белə ки, ширкəт вə тəһшилатлар ишə дүзəлмək үчүн онлара мўрачиət едөнөлəрдən һансынын мўејјэн едилмиш ишə даһа чох јарарлы олдуғуну (ујғун кəлдијини) арашдырмалыдырлар. Бу сечмə просеси һəмин ширкəтлэрə мўејјэн хəрч һесабына баша кəлир вə һəмин тəһшилатлар əлавə хəрчлəрдən азад олмаг үчүн сечмə просесинин али мəkтəблəрдə апарылдығына əмин олмаг истəјирлэр. Бу сəбəбдən, тəлəбəнин али мəkтəбдə һансы програмла охумасы, лазыми билик вə вəрдишлэрə нечə јијələнмəsi ишə гəбул едэн тəһшилатын даими дигтəт мəркəзиндə олур. Бу бахымдан али мəkтəблəрдə сечмə просесинин нечə кетмəsi һəмин али мəkтəбин кəлəчək мə`зунларынын ишлə тə`мин олунмасына бирбаша тə`сир едир. Бир аз да дəринə кетсək, сечмə просесинин сон мəгамда али мəkтəбин өзү үчүн "Өлүм ја олум" суалына чеврилдијинə əмин оларыг. (Мə`зунлары өзүнə иш тапа билмəјэн али мəkтəб кимə лəзымдыр?).

Kenneth J. Arrow тəһсил системиндə сечмə просесинин əһəмијјəти һагтында белə јазыр: "Əкəр тəһсил системи кəнчлэрə əлавə билик вəрмədən, јалныз сечмə вəзифəсини јеринə јетирсəјди белə, чəмијјет үчүн бəјүк

игтисади фәјда вермиш оларды". (Бах: Relations between State and higher education, сәһ. 22, London, 1996).

Али мәктәбләрде тәләбә гәбулу мәркәзләшдирилмиш бир тәшкилат - ТГДК (Тәләбә Гәбулу Дөвләт Комиссиясы) тәрәфиндән апарылып. Тәһсилдә мәркәзләшмә һаггында Америка тәдгигатчысы Werner Z. Hirsch жазыр: "Мәркәзләшмә көзләнилән нәтиҗәни һисс етмәк үчүн гәрар едән һакимијјәтә кәнар тәсирләр олуб-олмадығы һаггында дүшүнүлмәлидир". (Бах: Werner Z. Hirsch "Inventing Education for the future" сәһ. 284, institute of Government and Public Affairs, University of California Los Angeles, 1967). Бунун исә ән ајдын јолу гәрар гәбул едән һакимијјәтин там мүстәгил вә ја өзәл олмасыдыр.

Бүгүн бунлара бахмајараг, тәләбә гәбулунун ТГДК тәрәфиндән мәркәзләшдирилмиш гәјдада апарылмасы, сечмә просесинә мүсбәт тәсир кәстәрир. Белә ки, гәбул имтаһанларынын али мәктәбләрин өзләри тәрәфиндән кечирилмәси просесиндә бир чох кәнар амилләрин (али мәктәбдә ишләјәнләрин ушагларына кифәјәт гәдәр күзәштләр, јүксәк вәзифәли шәхсләр тәрәфиндән тәсирләр, хаһишләр, тапшырыглар вә һәтта коррупсия вә с.) тәсири данылмаздыр. Тәбии ки, бу амилләрин бәзиләри, нәзәри олараг, мәркәзләшмиш гәбул просесиндә дә мүмкүндүр, амма бунун практик чәтинлији дә ајдындыр (Имтаһанларын тестлә кечирилмәси, мәркәзләшдирилмиш компүтер системинә тәнзимләнмәси, мувафиг дөвләт органлары тәрәфиндән нәзарәт вә с.). Беләликлә, али мәктәбләр ТГДК тәрәфиндән гәбул олунур (сечмәнин илкин пилләси) вә сечмәнин сонракы тәләји али мәктәбин һәјата кечирдији тәһсил системи вә буна нечә чидди вә дүзкүн әмәл едилмәсиндән асылы олур.

Мәлум олдуғу кими, дөвләт али мәктәбләриндә тәдрис програмлары конкрет мүддәтә (әсасән 4-5 ил) нәзәрдә тутулур вә демәк олар ки, гәбул олунмуш тәләбәләрин 100 фаизи (бәзи кичик истисналары нәзәрә алмагла) вахтында али тәһсил һаггында диплом алырлар. Инди гәбул олунма вахтындан али тәһсил һаггында диплома кедән јолун әсас хүсусијјәтләринә нәзәр салаг (курсдан-курса кечмә, семестр имтаһан јохлама вә гиймәтләндирмә принципләри вә с.). Гәбул олунмуш тәләбәләр илдә ики дәфә семестр имтаһанлары (һәр семестр мүәјјән фәндәр үзрә имтаһан, бәзи фәнләр үзрә исә мәгбуллар) верирләр. Ил боју вердикләри имтаһанларын һамысынын мәгбул

гиймәтләр топлајан тәләбәләр нөвбәти курса кечир. Һәр һансы имтаһандан гәјри-кафи гиймәт алан тәләбә ики дәфә, бәзи һалларда исә үч дәфә тәкрат

имтаһан вермәк һүгуна маликдир. Бу imkanлардан да истифадә едә билмәјәнләр курсда галыр вә һәмин ил охудуглары фәнләри (һәтта имтаһанларда мәгбул гијмәт алдылары?!) јенидән охумалы олурлар. Гејд етмәк лазымдыр ки, белә һаллара (тәкрат курсда галма һадисәләринә) чоһ аз раст кәлмәк олур. Сәбәб исә ајдындыр. Һәр һансы имтаһандан кәсилмиш тәләбәнин гыса мүддәт әрзиндә 2-3 дәфә тәкрат имтаһан вермәк имканы вар (Елә бу imkanларын јарадылмасы кәсилмиш тәләбәјә һәјин баһасына олурса олсун гијмәт јазылмасына хидмәт етмири?!).

Тәбии ки, ики ил далбадал курсда галан тәләбәнин али мәктәбдән харич олунмасы тәһлүкәси дә кәсири вахтында ләғв етмәни күчләндирән амилләрдән биридир. Кәсилмиш тәләбә, артыг нечә олурса олсун, кәсирини ләғв етмәк мәчбуријјәтиндә галыр вә бунун үчүн, лазым кәләрсә, мүхтәлиф үсуллара да (тапшырыг, хаһиш вә с.) әл атмалы олур вә нәһәјәт, кәсирини ләғв едир. Беләликлә, 4-5 ил баша чатдыгдан сонра али тәһсил диплому алан тәләбәләр арасында бу диплома лајиг олмајан, мүтәхәссис кими чалышмаға тамамилә јарарсыз чоһсајлы мәзунлара да раст кәлинир. Беләләринин 4-5 иллик тәһсил мүддәти баша чатдыгдан сонра мәзун олмаларына сәбәб дәвләт тәһсил системиндә сечмә просесинин зәиф ишләмәсидир.

Гәбул имтаһанларынын ТГДК тәрәфиндән тестлә апарылмасындан сонра сечмә просесинә әсас етибарилә курсдан-курса кечирилмә мәсәләсинә дигтәт јетирилмәлидир. Мәһз бу мәрһәләјә зәиф дигтәт јетирилдији үчүн дәвләт тәһсилиндә сечмә системи демәк олар ки, ишләмир вә гәбул олунмуш тәләбәләрин һамысы "сүзкәчин ири көзләриндән" сүзүләрәк мәзунлуғ тәнтәнәсинә кәлиб чатырлар. Беләликлә, тәһсилдә сечмәнин әһәмијјәти көз габағындадыр вә али мәктәбләрдә бу просесин кедиши һәмишә дигтәт мәркәзиндә олмалыдыр.

А.И. МЕНТӘЛИЈЕВ

*Бақы Сосиал Идарәетмә вә
Политолокија Институту, Бақы*

ТӘҲСИЛ СИСТЕМИНДӘ ТЕСТ ҮСУЛУНДАН ИСТИФАДӘ ОЛУНМАСЫНЫН ТӘКМИЛЛӘШДИРИЛМӘСИ МӘСӘЛӘЛӘРИ

Азәрбајчан Респуликасында Тәһсил ганунунун гәбул олунмасы мүтәрәғти бир һадисә олуб, дәвләтимизин игтисадијјатынын дирчәлмәсинә, гәдим вә мүдриқ халгымызын мәдәнијјәтинин даһа да чичәкләнмәсинә зәмин јарадыр. Ганунда гаршыја гојулан әсас вәзифәләрдән бири тәһсил системини дүнја

6	Бәдәлов Ә.К.	Али мәктәб елминин инкишафынын прогноз- лашдырылмасы226
7	Кальпров Г. А.	Научная продукция и рынок229
8	Исајев И.Ә.	Тәһсилдин сечмә принципләри230
9	Мейтәлијев А.И.	Тәһсил системиндә тест үсулундан истифадә олунмасынын тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри232
10	Маһмудова Р.М.	Тәһлим просесиндә шакирдләрин мүстәгил ишинин тәшкили235
12	Рамазанова С. М.	Азербайджанская философия и образование: проб- лемы взаимодействия и взаимовлияния236
12	Насибли Ю.	Современные процессы на Кавказе и журнал "Еди- ный Кавказ"238
13	Казымов Б. К.	Азәрбајҗан Республикасы Президенти Һ.Әлије- вин мәрүзәләриндә сәнәт һаггында сөјләдији ғијмәтли фикирләр239
14	Гурбанова Е.Һ.	Инчәсәнәт музејләри вә милли мүәјҗәнлик проб- лемләри241
15	Новрузова Д. Г.	Скульптура и современность243
16	Зејналлы Ә.Т.	Нәсрәддин Туси тәһлиминдә игтисади мотивләр246

АЗƏРБАЙҶАН РЕСПУБЛИКАСЫ ТƏЬСИЛ НАЗИРЛИЈИ
М. Ə. РƏСУЛЗАДƏ адына **БАКЫ ДӨВЛƏТ**
УНИВЕРСИТЕТИ

ГАФГАЗ ИНКИШАФ БАНКЫ

“ГАФГАЗ: ТАРИХ, МУАСИРЛИК ВƏ КЕОСИЈАСИ
ПЕРСПЕКТИВЛƏР“

бејнəлхалг елми конفرансын тезислƏри

БАКЫ - 1998

“ЕЛМ”

МҮНДӘРИЧАТ

I ТАРИХ, БҮГҮГ ВӘ ДӨВЛӘТ ГУРУЧУЛУГУ

1	Хәләфов А. А.	Азәрбајчанын мүстәгиллијинә вә милли идеолоки- јасына гимәтли төһфә (<i>Азәрбајчан Республикасы Президенти Һ.Әлијевин әсәрләринин нәшири һаггында</i>) 5
2	Мухтарова Н. М.	Һејдәр Әлијев милли шуурун ролу, әһәмијјәти вә инкишафы һаггында 7
3	Мамедов Р. Ф.	Кавказский вариант общего дома: от идеи до нор- мативного закрепления 9
4	Асадов Ф. М.	Исторические тенденции к установлению совре- менных параметров интеграционного процесса на Кавказе12
5	Пиријева Е. А.	Гафгаз рекионунда сијаси просесләрин етник-пси- холожи хусусијјәтләри14
6	Рәһимов Һ.	Русиянын Гафгаз сијасәти вә Азәрбајчан (XVIII әсрин 70-80-чы илләри)15
7	Гаджиев А.Н.	Военно-политическая борьба за нефть на Кавказе (1918-1920)20
8	Кәримов Х. Ш.	АДР-нин итгисалијјатын дәвләт тәнзимләnmәси тәч- рүбәсиндән22
9	Әйвазов Дж. А.	Челночная дипломатия и урегулирование регио- нальных вооруженных конфликтов24
10	Алиев К. А.	История возникновения права вооруженных кон- фликтов25
11	Мамедова Л. А.	Карабахский конфликт : история и современность26
12	Ибајев Ә. И.	Ермәнистан-Азәрбајчан мұнагишәсинин бејнәлхалг һүгүги тәнзимләnmәси Гафгазда сүлһүн тә'минатынын әсасыдыр28
13	Чәфәров И. М.	Һ.Әлијев вә мүстәгил Азәрбајчанын илк Әсас Гануну31
14	Касумов З. М.	От государства тоталитарного к правовому33
15	Касумов Ф. З.	Национальные интересы и организация местного самоуправления35
16	Гусейнов Д. Г.	Азербайджан - субъект международного права37
17	Мәммәдов Ә.Г.	Гафгазын еколожи проблемләри контекстидә Күр вә Араз чајларынын мұһафизәсинин беј-нәлхалг һүгүги тәнзимләnmәси40
18	Бабазаде Я. В.	Международные автоперевозки и нацио- нальное законодательство41
19	Хәләфов Ә. А.	Реформа банковской системы Азербайджанской Республики: правовой аспект42

II ИГТИСАДИ ИНТЕГРАСИЈА ВӘ ИДАРӘЕТМӘ

1	Сәмәдзадә З.Ә.	Гафгазын социал-игтисади инкишаф стратегијасынын концептуал әаслары44
2	Рустамбеков Г. Б.	Предпосылки общекавказской экономической интеграции48
3	Исмаилов Э. М.	Финансово-кредитный механизм социально-экономической интеграции Кавказа51
4	Папава В.Г.	Иностранные инвестиции и стратегическое экономическое партнерство на Кавказе54
5	Заргаров Т. А.	Организация инвестиционного процесса социально-экономической интеграции Кавказа55
6	Чкуасели М. Хадури Н.	К вопросам создания общей экономической и инвестиционной среды на Кавказе59
7	Әлијева Р.Ә.	Харичи инвестисијаларынын Азербайжан игтисадијатына чөлб олунмасында Һ.Әлијевин ролу62
8	Юсифов Дж. Р.	Перспективы лизинга в Азербайджане63
9	Асланишвили Д. Р.	Инвестиционные возможности в Грузии67
10	Лондаридзе А. С., Меквабишвили Э. Г.	Региональная политика и экономическая безопасность Грузии69
11	Гаганидзе Г. М.	Торговые связи Азербайджана и Грузии71
12	Садьгов Ш. М.	Проблемы, предпочтений в процессе децентрализации планирования и управления72
13	Тагыјева П.Ә.	Базар мүнәсибәтләри шәраитиндә Азербайжанын милли игтисадијатынын формалашмасында дәвләтин ролу74
14	Гасымов А.А.	Базар мүнәсибәтләри шәраитиндә социал проблемләрин дәвләт тәнзими75
15	Асланов Һ.Һ.	Азербайжанда пул тәдавулу системинин дәвләт тәнзими78
16	Мустафаева З. М.	Особенности регулирования развития предпринимательской деятельности81
17	Чаглар И.	Идарәетмә фәаллығынын артырылмасында рәгабәт вә шәриклијин јери вә әһимијјәти83
18	Һүсејнова Х.М.	Базар игтисадијаты шәраитиндә еһтијатларын идарә едилмәси85
19	Алыјев И. Һ.	Мүстәгил Азербайжанын өзүнәмәхсус игтисади социал инкишаф моделинин һазырланмасынын истигамәтләри87
20	Зиядханов Н. З.	Аудит и проблемы его развития на Кавказе89
21	Зиядханов Н. З.	Вопросы развития финансового контроля в Азербайджанской Республике в условиях рынка90
22	Айдынбеков Р. Х. Азадов Е. Һ.	Шәһәрин социал-игтисади инкишафынын идарә олунма проблемләри һаггында93
23	Исмайлова К. Т.	Кризис городского хозяйства в предверии реформы городского управления и его социальные последствия96
24	Джангирова С. А.	О моделировании развития социальной инфраструктуры в условиях переходного периода99
25	Һүсејнов Е.Һ.	Автоматлашдырылмыш прогностлашдырма системләринин јарадылмасынын мәгсәди, функцијалары вә зәрурилији101

III БАЗАР ВƏ ИСТЕЪСАЛЫН ИГТИСАДИЈАТЫ

1	Ибадов С.А., Гафаров Ш.С.	Азәрбајчанын игтисади мүстәгиллијинә наил олмағ республика Президентинин стратеги хәттидир104
2	Әмирасланова Н.Т.	Азәрбајчан Республикасынын игтисади инкишафында Һ.Ә. Әлијевин ролу106.
3	Һәсәнова М.Һ.	Азәрбајчанын игтисадијаты ислаһатлар дөв- рундә109
4	Мустафаева Н. М.	Изменение макроэкономических пропорций рес- публики в период перехода к новым экономичес- ким отношениям112
5	Пашајев Т.Ә.	Базар игтисадијаты шәраитиндә Азәрбајчанда јени бүдчә мүнәсибәтләринин формалашмасы истигамәтләри114
6	Алиев А. Р.	Некоторые аспекты формирования бюджетной политики в Азербайджанской Респуб- лике на сов- ременном этапе116
7	Муршудли Ф. А.	Развитие предпринимательства в Азербай- джане и эффективные направления его под- держки119
8	Мәһәррәмөв А.М.	Азәрбајчанда саһибкарлығ фәалијјәтинин инки- шаф истигамәтләри123
9	Аббасова Э. Ш.	О зонах свободного предпринимательства124
10	Әһмәдов Н.Һ. Гәрибов А.Н.	Базар мүнәсибәтләринин формалашмасында ха- ричи игтисади фәалијјәтин ролу127
11	Гасанов А. Г., Рамазанова Э. И.	Анализ и перспективы развития акционерных об- ществ и рынка ценных бумаг в Азербай- джане128
12	Болокадзе Е., Фараджева Г.	К вопросу о совершенствовании внутреннего рын- ка130
13	Бағирзаде Э. А.	Некоторые проблемы развития страхового рынка на Кавказе131
14	Шүкүрова В. Ф.	Биржа - базар инфраструктурунун элементи- дир132
15	Ганизаде Н. Т.	Проблемы социальной ориентации экономичес- кого развития в условиях перехода к ры- ночным отношениям134
16	Мамедова Х. М.	Основные направления совершенствования со- циальной защиты населения республики136
17	Гулијев Ч.Б.	Базар игтисадијаты шәраитиндә ихтисаслы кадрларын һазырланмасы өлкәнин игтисади мүстәгиллијинин тәмин едилмәсинин әсас шәртидир138
18	Шахбазов Ш. В.	Занятость в условиях рыночной экономики141
19	Бәдәлова С.Ј.	Базар игтисадијатына кечид вә мәһсулун кеј- фијјәтинин јүксәдилмәси143
20	Ибадов Ч.Ш.	Республикада игтисади сәмәрәлијин јүксәд- дилмәсинин проблем вә амилләри146
21	Сарыјев К.А.	Азәрбајчанын игтисади инкишаф стратегија- сында аграр бөлмәнин јери149
22	Исмајылов Ж.И.	Јени игтисади мүнәсибәтләр шәраитиндә аграр ислаһатлар вә мүлкијјәт мүнәсибәтләри151
23	Кенгерли Т. Н.	Макроэкономическая ситуация и роль минерально- сырьевых ресурсов в развитии про- мышленного потенциала Азербайджана154
24	Атакишијев М.Ч.	Гафгазын нефт ресурслары вә онларын истифаде олунмасы перспективләри157
25	Әзизова К.В.	Азәрбајчан Республикасынын игтисадијја- тында нефт сәнајесинин јери160
26	Әһмәдов М.Б.	Гафгаз: нефт кәмәрләри шәбәкәси вә рекионал төһ- лүкәсизлик162

27	Ибадов С.А.	Азәрбајҗанын иҗтисади мүстәғиллијинин тә’мин олун-масында “ТРАНСГАФГАЗ” макистралынын ролу167
28	Гагнидзе З. А.	Задачи развития железнодорожного транспорта Грузии168

IV КЕОСИЈАСӘТ ВӘ БЕЈНӘЛХАЛҖ МҮНАСИБӘТ-ЛӘР

1	Нухаев Х. А.	Сила Кавказа - в единстве169
2	Шукуров И. Ш.	Кавказ: от тотальной войны к глобальному миру172
3	Нуриев Э. Э.	Геополитическая игра на Кавказе: война или мир175
4	Аббасбейли А. Н., Алиев В. И.	Региональная политика в конце XX века179
5	Аббасбәјли А.Н.	Мүасир шәраитдә Русијанын Гафгаз сijasәти180
6	Абдурзаков Р.	Современная политика России на Кавказе183
7	Асланбәјли Б.Ә.	НАТО-нун Гафгаз сijasәти187
8	Гурбанов Ә.Ч.	Мүасир дөврдә бејнәлхалҗ мүнасибәтләрдә дин ами-линин ролу189
9	Корганашвили Л. Д.	Роль Грузии в Кавказском регионе и ее внешне-экономические связи190
10	Атајева Ш. Ә.	Һ.Әлијев вә Азәрбајҗанын харичи сijasәти192
11	Бүсәјнова Һ.К.	Азәрбајҗан Европа интеграсия проссесләринә гошулмасында “Гафгаз Еви” идејасынын ролу195
12	Нәчәфов З.Н.	Гафгазда “Ислам кеополитикасы” вә Азәрбајҗан197
13	Танрывердијева А.С.	Гафгаз XXI әсрин астанасында: јени шәраитдә Азәр-бајҗан-Русија мүнасибәтләри199
14	Абдуллаев Р. А.	Программа НАТО “Партнерство во имя мира” и Азербайджан202
15	Мәммәдов К.Ч.	Совет иттифагынын дагылмасы вә онун Иран үчүн кеополитик нәтичәләри205
16	Садьрханов Р. С.	Перспектива взаимовыгодного сотрудничества Азербайджанской Республики и Исламской Рес-публики Иран207
17	Исмајлов Я. К.	Экономические связи между Азербайджанской Республикой и Исламской Республикой Иран на современном этапе214
18	Тюкаева Я. В.	Азербайджано-американское сотрудничество в области нефтегазодобычи215
19	Алиева М. М.	Азербайджан - Великобритания216

V ЕЛМ, ТӘҺСИЛ ВӘ МӘДӘНИЈӘТ

1	Халилов Э. Н., Халилова Т. Ш.	Проблемы сохранения, объединения и разви-тия интеллектуального потенциала Кавказ-ского ре-гиона217
2	Јолчүјева А.В.	Һејдәр Әлијев бә”зи педагожи анлајышлар һаг-гында219
3	Мәммәдов Е.Һ.	1970-80-чы илләрдә Азәрбајҗан Республикасын-да халҗ тәһсилинин инкишафы220
4	Асланов Һ.Ч.	Кәңчләрин Һејдәр Әлијев шәхсијјәти нүмунә-синдә тәрбијә едилмәси саһәсиндә тәдрис мүәс-сисәләринин биркә иши222
5	Мәммәдли Р.Ә.	Күрчүстан парламентиндә Азәрбајҗан маарифи мәсәләләри224

6	Бәдәлов Ә.К.	Али мәктәб елминин инкишафынын прогноз- лашдырылмасы226
7	Калыпов Г. А.	Научная продукция и рынок229
8	Исаев И.Ә.	Тәһсил сечмә принципләри230
9	Мейгәлијев А.И.	Тәһсил системиндә тест үсулундан истифаде олунмасынын тәкмилләшдирилмәси мәсәләләри232
10	Маһмудова Р.М.	Тә"лим просесиндә шакирдләрин мүстәгил ишинин тәшкили235
12	Рамазанова С. М.	Азербайджанская философия и образование: проб- лемы взаимодействия и взаимовлияния236
12	Насибли Ю.	Современные процессы на Кавказе и журнал "Еди- ный Кавказ"238
13	Казымов Б. К.	Азербайжан Республикасы Президенти Н.Әлије- вин мәрузәләриндә сәнәт һаггында сәјләдији гијмәтли фикирләр239
14	Гурбанова Е.Һ.	Инчәсәнәт музејләри вә милли мүәјјәнлик проб- лемләри241
15	Новрузова Д. Г.	Скульптура и современность243
16	Зејналлы Ә.Т.	Нәсрәддин Туси тә"лиминдә иғтисади мотивләр246

TƏHSİLİN SEÇMƏ PRİNSİPLƏRİ

(Nəzəri və praktik müddəalar)

Sovetlər Birliyi dağıldıqdan sonra həyatın bir çox sahələrində olduğu kimi, təhsildə də yeni dəyişikliklərə ehtiyac duyulmağa başladı. Təhsildə başlanmış geriləmənin və qeyri-müəyyənliyin səbəblərindən biri keçmiş SSRİ və Sosialist Şərqi Avropa ölkələrində yaranmış iqtisadi vəziyyətə yanaşı, bu ərazilərdə və təhsil konsepsiyasının yoxluğu və ya çox zəif olması idi. Belə bir dövrdə ölkədə gənc mütəxəssislərin hazırlığının hansı səviyyədə getməsi, o cümlədən, təhsildə seçmə prosesi həmişə ön planda dayanmalıdır.

Ali təhsil gənclərin əmək fəaliyyətinə başlamasının hazırlıq hissəsi kimi xeyli vaxt aparır. Gənc mütəxəssis axtarışında olan təşkilatlar həmişə əmin olmaq istəyirlər ki, ali məktəblərdə tələbələr (gələcək məzunlar) ciddi seçmə prosesilə üzləşirlər. Ümumiyyətlə, ali məktəblərin ölkədə mövcud iri təşkilat və şirkətlərlə əlaqəli işi həmişə təhsilə yalnız müsbət təsir göstərir. Buna görə də işə götürən şirkət və təşkilatların ali məktəb məzunlarından və ümumiyyətlə, ali məktəbdən "tələb və istəkləri" təhsilin quruluşunun nizamlanmasında əsas amillərdən biri olmalıdır. Belə ki, şirkət və təşkilatlar işə düzəlmək üçün onlara müraciət edənlərdən hansının müəyyən edilmiş işə daha çox yararlı olduğunu (uyğun gəldiyini) araşdırmalıdırlar. Bu seçmə prosesi həmin şirkətlərə müəyyən xərc hesabına başa gəlir və həmin təşkilatlar əlavə xərclərdən azad olmaq üçün seçmə prosesinin ali məktəblərdə aparıldığına əmin olmaq istəyirlər. Bu səbəbdən, tələbənin ali məktəbdə hansı proqramla oxuması, lazımı bilik və vərdislərə necə yiyələnməsi işə qəbul edən təşkilatın daimi diqqət mərkəzində olur. Bu baxımdan ali məktəblərdə seçmə prosesinin necə getməsi həmin ali məktəbin gələcək məzunlarının işlə təmin olunmasına birbaşa təsir edir. Bir az da dərinə getsək, seçmə prosesinin son məqamda ali məktəbin özü üçün "Ölüm ya olum" sualına çevrildiyinə əmin olarıq. (Məzunları özünə iş tapa bilməyən ali məktəb kimə lazımdır?).

Kenneth J. Arrow təhsil sistemində seçmə prosesinin əhəmiyyəti haqqında belə yazır: "Əgər təhsil sistemi gənclərə əlavə bilik vermədən, yalnız seçmə vəzifəsini yerinə yetirsəydi belə, cəmiyyət üçün böyük iqtisadi fayda vermiş olardı". (Bax: Relation between State and higher education, səh. 22, BopsYop, 1996).

Ali məktəblərdə tələbə qəbulu mərkəzləşdirilmiş bir təşkilat - TQDK (Tələbə Qəbulu Dövlət Komissiyası) tərəfindən aparılır. Təhsildə mərkəzləşmə haqqında Amerika tədqiqatçısı Werner Z. Hirsch yazır: "Mərkəzləşmə gözlənilən nəticəni hiss etmək üçün qərar edən hakimiyyətə kənar təsirlər olub-olmadığı haqqında düşünülməlidir". (Bax: Werner Z. Hirsch "Inventing Education for the future" səh. 284, Institute of Government and Public Affairs, University of California Los Angeles, 1967). Bunun isə ən aydın yolu qərar qəbul edən hakimiyyətin tam müstəqil və ya özəl olmasıdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, tələbə qəbulunun TQDK tərəfindən mərkəzləşdirilmiş qaydada aparılması, seçmə prosesinə müsbət təsir göstərir. Belə ki, qəbul imtahanlarının ali məktəblərin özləri tərəfindən keçirilməsi prosesində bir çox kənar amillərin (ali məktəbdə işləyənlərin uşaqlarına kifayət qədər güzəştlər, yüksək vəzifəli şəxslər tərəfindən təsirlər, xahişlər, tapşırıqlar və hətta korrupsiya və s.) təsiri danılmazdır. Təbii ki, bu amillərin bəziləri, nəzəri olaraq, mərkəzləşmiş qəbul prosesində də mümkündür, amma bunun praktik çətinliyi də aydındır (İmtahanların testlə keçirilməsi, mərkəzləşdirilmiş kompüter sistemə tənzimlənməsi, müvafiq dövlət orqanları tərəfindən nəzarət və s.). Beləliklə, ali məktəblər TQDK tərəfindən qəbul olunur (seçmənin ilkin pilləsi) və seçmənin sonrakı taleyi ali məktəbin həyata keçirdiyi təhsil sistemi və buna necə ciddi və düzgün əməl edilməsindən asılı olur.

Məlum olduğu kimi, dövlət ali məktəblərində tədris proqramları konkret müddətə (əsasən 4-5 il) nəzərdə tutulur və demək olar ki, qəbul olunmuş tələbələrin 100 faizi (bəzi kiçik istisnaları nəzərə almaqla) vaxtında ali təhsil haqqında diplom alırlar. İndi qəbul olunma vaxtından ali təhsil haqqında diploma gedən yolun əsas xüsusiyyətlərinə nəzər salaq (kursdan-kursa keçmə, semestr imtahan yoxlama və qiymətləndirmə prinsipləri və s.). Qəbul olunmuş tələbələr ildə iki dəfə semestr imtahanları (hər semestr müəyyən fənlər üzrə imtahan, bəzi fənlər üzrə isə məqbullar) verirlər. İl boyu verdikləri imtahanların hamısının

məqbul qiymətlər toplayan tələbələr növbəti kursa keçir. Hər hansı imtahandan qeyri-kafi qiymət alan tələbə iki dəfə, bəzi hallarda isə üç dəfə təkrar imtahan vermək hüququna malikdir. Bu imkanlardan da istifadə edə bilməyənlər kursda qalır və həmin il oxuduqları fənləri (hətta imtahanlarda məqbul qiymət aldıkları?!) yenidən oxumalı olurlar. Qeyd etmək lazımdır ki, belə hallara (təkrar kursda qalma hadisələrində) çox az- az rast gəlmək olur. Səbəb isə aydındır. Hər hansı imtahandan kəsilmiş tələbənin qısa müddət ərzində 2-3 dəfə təkrar imtahan vermək imkanı var (Elə bu imkanların yaradılması kəsilmiş tələbəyə nəyin bahasına olursa olsun qiymət yazılmasına xidmət etmiri?!).

Təbii ki, iki il dalbadal kursda qalan tələbənin ali məktəbdən xaric olunması təhlükəsi də kəsiri vaxtında ləğv etməni gücləndirən amillərdən biridir. Kəsilmiş tələbə, artıq necə olursa olsun, kəsirini ləğv etmək məcburiyyətində qalır və bunun üçün, lazım gələrsə, müxtəlif üsullara da (tapşırıq, xahiş və s.) əl atmalı olur və nəhayət, kəsirini ləğv edir. Beləliklə, 4-5 il başa çatdıqdan sonra ali təhsil diplomu alan tələbələr arasında bu diploma layiq olmayan, mütəxəssis kimi çalışmağa tamamilə yararsız çoxsaylı məzunlara da rast gəlinir. Belələrinin 4-5 illik təhsil müddəti başa çatdıqdan sonra məzun olmalarına səbəb dövlət təhsil sistemində seçmə prosesinin zəif işləməsidir.

Qəbul imtahanlarının TQDK tərəfindən testlə aparılmasından sonra seçmə prosesinə əsas etibarilə kursdan-kursa keçirilmə məsələsinə diqqət yetirilməlidir. Məhz bu mərhələyə zəif diqqət yetirildiyi üçün dövlət təhsilində seçmə sistemi demək olar ki, işləmir və qəbul olunmuş tələbələrin hamısı "süzgəcin iri gözlərindən" süzülərək məzunluq təntənəsinə gəlib çatırlar. Beləliklə, təhsildə seçmənin əhəmiyyəti göz qabağındadır və ali məktəblərdə bu prosesin gedişi həmişə diqqət mərkəzində olmalıdır.